

Mütareke, Milli Mücadele ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Yabancı Dillerdeki Süreli Yayınlar (1918-1945)

Prof. Dr. Uygur Kocabaşoğlu¹

Doç. Dr. Aysun Akan²

Özet

1918-1945 yılları siyaset ve basın tarihi açısından iki ayrı dönemi kapsar. 1918'den 1922'ye kadar olan dönem Mütareke ve Kurtuluş Savaşı dönemi, 1923'ten 1945'e kadar olan dönem ise Tek Parti Dönemi olarak anılmaktadır. Bu çalışma, yabancı dillerdeki basınının genel durumunu bu iki zaman diliminde nicel veriler kullanarak incelemeyi amaçlamaktadır. Yabancı dillerdeki dergilerin ortaya çıkışı Osmanlı İmparatorluğu'nda basın yaşamının başlangıcı olmuş ve bu yayınlar İmparatorluğun yıkılışına kadar varlığını önemli ölçüde sürdürmeyi başarmıştır. Ancak savaşın ve hükümet politikalarının etkisiyle gayrimüslim nüfus azaldıkça, yabancı dillerdeki süreli yayınların sayısı da önemli ölçüde azalmıştır.

Anahtar kelimeler: Yabancı dillerde basın, Türkiye, basın, gayrimüslim basın

1. Giriş

Yaşadığımız coğrafyaya gazete ve dergi gibi süreli yayınlar gecikerek geldi. Üstelik ilk süreli yayınların yabancı bir dilde, Fransızca olduğunu biliyoruz. Büyük Fransız İhtilali'nin etkisiyle ikisi Mısır'da, üçü İstanbul'da yayınlanan beş süreli yayın, Osmanlı İmparatorluğu'nda yayınlanmış ilk süreli yayınlar olma özelliğini kazandı. İstanbul'da yayınlanan Bulletin de Nouvelles (1795) ve Gazette Française de Constantinople (1796) Fransız Sefareti'nin yayın organlarıydı ve amacı "Osmanlı idaresi altında oturan milletlere Cumhuriyet idaresine ait işlere, olaylara dair malumat vermek, onlara bu konuları öğretmekti", (Lagarde, 2001: 224). İstanbul'daki üçüncü Fransızca süreli yayın Mercure Oriental (1797) ise ihtilal karşıtı bir Fransız yurttaşın belirli aralıklarla çıkardığı sekiz sayfalık bir gazeteydi (Groc and Çağlar, 1985: 134-135). Mısır'da kısa bir süre yayınlanan iki süreli yayın La Courrier de l'Egypte (1798) ve La Decade Egyptienne: Journal Littéraire et d' économie Politique (1798) bölgeyi işgal eden Napoleon Bonaparte'ın marifetiydi.

18. yüzyıldaki bu ilk girişimlerden sonra Osmanlı mülkünde yaklaşık 20 yıl başka bir süreli yayın ortaya çıkmadı. Bu suskunluğu İzmir'de bozacak olanlar yine yabancılar ve

¹Emekli Öğretim Üyesi, ODTÜ Tarih Bölümü

uygur.kocabasoglu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1566-3849>

²İzmir Ekonomi Üniversitesi, İletişim Fakültesi

aysunakan@ieu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0204-6654>

Levantenlerdi. Le Spectateur Oriental (1821), Le Smyrnéen (1824), La Courrier de Smyrne (1828), Observateur Impartial (1827) ve Le Courrier de Smyrne (1828) gibi gazeteler Osmanlı İmparatorluğu'nda yayınlanan ilk süreli yayınlar oldu (Kocabaşoğlu, 2014: 113-132).

İzmir'de 19. yüzyılın ilk on yıllarında başlayan ve yıllar sonra Namık Kemal'in "köpeksiz köydür, çomaksız oynarız mütalaasıyla terk-i vatan etmiş ve ipten kazıktan kurtulmuş güruh-ı mekruh"³ diye yakındığı yabancılarca çıkarılan bu gazetelerden sonra 1831 yılında Takvim-i Vekayi'nin yayınlanmasından itibaren imparatorluğun diğer yörelerinde de bu kez Osmanlı uyrukları tarafından çıkarılan süreli yayınlar yaygınlaşmaya başladı. Bu süreç içinde hızlı bir gelişme gösteren Türkçe dışı basın, yani Osmanlı'nın gayrimüslim uyruklarının kendi dillerinde yayınladıkları süreli yayınlar olacaktır. Takvim-i Vekayi ile başlayan ve ilk özel Türkçe gazete olan Tercüman-ı Ahval'in (1860) kurulduğu yılın sonuna kadar Osmanlı mülkünde yayınlanan süreli yayınların sayısı 90'ı geçti ancak bunların içinde Türkçe olanların sayısı 8-9'u geçmedi.

İki farklı örnek açıklayıcı olabilir. 1839-1861 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nda 85 süreli yayın vardı. Bunların 30'u Ermenice, ya da Ermeni harfli Türkçe; 22'si Rumca ya da Yunan alfabesiyle Türkçe; 14'ü Fransızca; 6'sı Türkçe; 6'sı Ladino; 4'ü Bulgarca, 2'si İngilizce ve 1'i Arapça idi (Kocabaşoğlu, 2015: 464-483).

İstanbul Belediyesi'nin yayınladığı bir istatistiğe göre ise, 1914 yılında İstanbul'da toplam 63 süreli yayın bulunuyordu. Bunların 23'ü günlük gazete, 40'ı ise haftalık, aylık gazete ve dergilerdi. Bunlar içinde Türkçe olan günlük gazete sayısı 8, uzun aralıklarla yayınlanan gazete ve dergilerin sayısı da 26, yani toplamda 34'tü. Diğer dillerdeki yayınlar arasında Ermenice (9), Rumca (7) ile baş çekiyor; onları Fransızca (5), Musevice (3) izliyordu (İstanbul Belediyesi İhsaiyat Mecmuası, 1331: 157).

Kanun-ı Esasi'nin (ilk Osmanlı anayasası) yürürlüğe girdiği 1876 yılına kadar İmparatorlukta yayınlanan süreli yayınların sayısı 350'yi geçmişti. Bu gelişmede dikkat çeken Türkçe yayınların artışının yanı sıra 1830-1840'lı yıllarda Rumca; 1840'ların ikinci yarısıyla 1850'li yıllarda Ermenice, ya da Ermeni harfli Türkçe yayınların hızlı bir gelişme göstermiş olduğudur. 1856 yılından itibaren yaklaşık 20 yılda çıkarılan süreli yayınların sayısının 1795'ten itibaren yayınlanan süreli yayınların yaklaşık %70'inin yabancı dillerdeki yayınlar olduğu görülür. Bu gelişmede, "imparatorluk dahilinde yaşayan farklı dinsel ve etnik grupları tek bir 'Osmanlı Milleti' olarak kabul eden ve bu unsurları ortak imparatorluk ideali çerçevesinde birleştirmeyi" (Somel, 2001: 88) hedefleyen Osmanlılık yaklaşımı kadar, yeni bir eksene çekilen ülke ekonomisinin ve bunun sonucu palazlanmaya başlayan – ağırlıklı olarak gayrimüslimlerden oluşan- orta sınıfın; idari ve hukuki yapıda gerçekleştirilen değişikliklerin; eğitim alanındaki atılımların ve zihinlerde oluşan yeni telakkilerin önemli payı olduğu söylenebilir. Osmanlı matbuatının ilk 80 yılında yayınlanan süreli yayınların yaklaşık % 42'si Türkçe; %18'erlik iki dilimi Fransızca ve Ermenice; %14'lük bir dilimi de Rumcadır.

³ Mustafa Nihat Özön, Diyojen'in 6 Şubat 1871 tarihli 6. Sayısından aktarıyor (1997: 15).

Uzak geçmişe ilişkin bu hatırlatmayı yaptıktan sonra, çalışmanın asıl konusu olan yakın geçmişe (1918-1945) ait verilere odaklanarak istatistiki bir durum tespiti yapabiliriz. Çok değişik kaynaklardan derlenen ve bir envanter⁴ ya da veri tabanı oluşturan bilgilerimize göre 1918-1922 yıllarında Mondros mütarekesiyle belirlenen sınırlar içinde toplam 764 süreli yayın bulunuyordu. Bunun 539'u Türkçe, 225'i ise Türkçe dışındaki dillerde, idi (Kocabaşoğlu ve Akan, 2019: xviii, 585-657). 1923-1945 yıllarında Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde, bütün dillerde 2.225 süreli yayın olduğunu görüyoruz. Bu toplamın 1947'si Türkçe, 278'i Türkçe dışı dillerde çıkmıştı.

2. 1918-1945 Arasında Yabancı Dillerdeki Süreli Yayınlar

1918-1945 arasında 503 yabancı dillerde süreli yayın çıkmıştır. Bu süreli yayınların dillere ve çıktıkları yere göre ayrıntılı tabloları aşağıda yer almaktadır. Ancak 1918-1945 yılları, siyaset ve basın tarihi açısından iki farklı dönemi barındırmaktadır; Mütareke - Milli Mücadele ve Tek Parti dönemleri. Yabancı dillerde basının bu iki dönemde nasıl görüldüğünü sayısal verilerle kısaca şöyle özetleyebiliriz: 1918-1922 tarihleri arasında yabancı dillerdeki 225 süreli yayın 17 yerleşim yerinde çıkmıştır. Bunlar; Adana, Ankara, Antep, Bursa, Dersim, Diyarbakır, Dörttyol, Edirne, İskenderun, İstanbul, İzmir, Kars, Maraş, Mersin, Mudanya, Samsun ve Trabzon'dur. Bu listeye savaş sırasında farklı cephelerde çıkmış süreli yayınlar da eklenirse, süreli yayınların çıktıkları yer sayısı biraz

⁴ Araştırmada kullandığımız envanterin oluşturulmasında şimdiye kadar yayınlanmış resmi ve gayri resmi kataloglar, derlemeler, başta Milli Kütüphane ve TBMM Kütüphanesi olmak üzere önde gelen kütüphanelerin süreli yayın katalogları, süreli yayınlar üzerine yazılmış kitap, monografi, makale ve tezlerden yararlanılmıştır. Araştırmanın verilerinin toplanmasında yararlanılan ikinci el kaynaklardan bazıları şunlardır: Ağaçoğlu, Bülent. *Türkiye Ekonomisi ve İşletmecilik Süreli Yayınları*, İstanbul, 1986; Ağaçoğlu, Bülent. Arap Harfleri Ekonomisi ve İşletme Süreli Yayınları, İstanbul, 1986; 'Aksaray İlinde Basın', *Aksaray İl Yıllığı 1994*, Aksaray Valiliği, Ankara, 1994; Albayrak, Hüseyin. *Dünden Bugüne Trabzon Basını*, Cilt , II ve III, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayını, Ankara, 2010; Arabacı, Caner., Ayhan, Bünyamin., Demirsoy, Adem., Aydın, Hakan. *Konya Basın Tarihi*, Palet Yayınları, Konya, 2008; Baraz, Turhan. *Başlangıçtan Günümüze Eskişehir Basını (1908-1986)*, Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi, Eskişehir, 1988; Benbaneste, Nesim. *Örneklerle Türk Musevi Basınının Tarihi*, Söğüt Basımevi, İstanbul, 1988; Beysanoğlu, Şevket. *Diyarbakır Fikir ve Sanat Adamları*, İstanbul Diyarbakır'ı Tanıtma Derneği Yayını, 1960, s.219-228; *Cumhuriyet'in 70. Yılında Bolu*, Bolu Gazeteciler Cemiyeti, 1993; *Cumhuriyet'in 75. Yılında Van*, Ankara Valiliği, 1998; Demircioğlu, Aziz. *100 Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972*, İkinci Basım, (Birinci Basım 1972), Doğrusöz Matbaası, Kastamonu, 1982; Develi, H. Şinasi. 'Mersin'de Gazeteler 1928-1944 ve sonrası', *Dünden Bugüne Mersin 1836-1990*, Mersin, 1990; Duman, Haluk Harun. *Erzurum Basın Yayın Tarihi (1867-1997)*, Duşap yayınları Erzurum, 2000; *Dünden Bugüne Kayseri Basını*, Kayseri Gazeteciler Cemiyeti Kültür Yayınları-1, 1992; *Ekonomi Basın Tarihi*, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 2008; Kocabaşoğlu, Uygur. (1984) 'Cumhuriyet Dergiciliğine Genel Bir Bakış', *Türkiye'de Dergiler Ansiklopedisi (1849-1984)*, Gelişim Yayınları, İstanbul, s.3-12; Menç, Hüseyin. *Amasya Basın Tarihi*, Sanat Kitabevi, Ankara, 1990; Nair, Güney. *Sivas Basını*, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas, 1999; Oral, Fuat Süreyya. *Cumhuriyet Basın Tarihi*, 1923-1973, Sanaçi Nefise Matbaası, Ankara, 1973; Ordu Basın-Yayın Tarihi, Ankara, Ordu Valiliği, 1997; Ozulu, Abdülkadir. *Çorum Basın Tarihi Notları*, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2012; Önder, Ali Rıza. *Kayseri Basın Tarihi (1910-1960)*, Kayseri İşçi Kredi Bankası Kültür Yayınları, No: 2, 1972; Öztürk, Yücel. *Bursa Basın Tarihi*, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2012; Perik, Haluk ve Paksay, İsmail Günay. *İstanbul'un 100 Gazetesi*, İstanbul'un Yüzleri Serisi 60, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2010; Taşdemir, Serap. 'Harf Devriminden 1950'ye İzmir'de Yayıncılık ve Fikir Hayatı', *Kebikeç*, Sayı: 4, 1996, ss.187-194; Tayla, Mustafa. *Bursa Basını (1868-1983)*, Bursa Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1997; Tekin, Mehmet. *Hatay Basın Tarihi*, Aydoğmuş Kitapları Antakya 1985; Tütengil, Cavit Orhan. *Diyarbakır Basın Tarihi Üzerine Notlar*, Gazetelerle Dergiler (1869-1953), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü Yayını, İstanbul Matbaası, 1954; Yücel, Müslüm, *Kürt Basın Tarihi Tezki*, Aram Yayınları, 1998.

daha artmaktadır. Mütareke döneminde (1918-1922) çıkan Türkçe süreli yayınların sayısının 539 olduğu düşünülürse, yabancı dillerdeki süreli yayınların bütün süreli yayınlara oranı üçte birdir. Diğer bir deyişle, savaş koşullarına, Ermeni soykırımına ve İttihat ve Terakki Hükümetinin Türkleştirme politikalarına rağmen yabancı dillerdeki basın varlığını korumaya devam etmiştir. 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'nın 37-44. maddelerine ek 6 numaralı protokolde Türkiye'de yaşayan Rumlar'la Yunanistan'da yaşayan Türkler'in değişiminin kabul edilmesi, Yahudilerin Trakya'dan toplu göç etmesine sebep olan 1934 Trakya Olayları ve gayrimüslimlere daha yüksek oranlarda uygulanıp servet transferine yol açan 1942 Varlık Vergisi sonucunda gayrimüslim nüfus iyice azalmıştır. Böylece, 1923'te kurulan yeni Cumhuriyet'in nüfusu ağırlıklı olarak Müslümanlardan oluşacak, dönemin basını Türkçeleşecek, yabancı dillerdeki basın da gittikçe küçülecektir. 1923-1945 yılları arasında Türkçe süreli yayınların sayısı 1947 iken yabancı dillerdekilerin sayısı 278, yani Türkçe süreli yayınların neredeyse dokuzda birine, yayımlandıkları yerlerin sayısı da 17'den 9'a düşmüştür. Bunlar Ağrı, Ankara, Antakya (Hatay), İskenderun (Hatay), İstanbul, İzmir, Konya, Pazarcık (Maraş) ve Tarsus (Mersin)'tur. Üstelik 1923'ten sonra İstanbul dışında çıkan yabancı dillerdeki süreli yayınların sayısı bir- ikiyi geçmemektedir, yani iyice küçülen yabancı dilde basının tek merkezi İstanbul olmuştur.

Aşağıda, Mütareke-Milli Mücadele ve erken Cumhuriyet dönemlerinde (1918-1922 ve 1923-1945) yabancı dillerde çıkmış süreli yayınların sayısal verileri paylaşılacaktır. 1918-1945 arasında yayımlanmış 503 süreli yayının 14 dilde (tablo 1) çıktığı görülmektedir.

Tablo 1: 1918-1945 arasında yayımlanmış olan yabancı dillerde süreli yayınlar ve sayıları

Kaynak: Süreli Yayınlar Envanteri

Almanca	6
Arapça	3
Arnavutça	3
Çerkesce	1
Ermenice	181
Farsça	2
Fransızca	152
İngilizce	31
İtalyanca	3
Kürtçe	7
Rumca	92
Rusça	3
Yahudi İspanyolcası / İbranice	19
Toplam	503

Aşağıda, tablo 2 incelendiğinde, 1918-1923 arasında yabancı dillerdeki süreli yayınların 19 yerleşim yerine yayıldığı (cephede çıkanlar hariç), en önemlisi İstanbul olmak üzere Adana ve İzmir'in yabancı dilde basının merkezlerinden olduğu görülmektedir.

Tablo 2 :1918-1945 arasında yabancı dilde yayınlanmış süreli yayınların yayınlandıkları yere ve yıla göre dağılımı

Kaynak: Süreli Yayınlar Envanteri

	Adana	Ağrı	Ankara	Anadoluya (Hatay)	Antep	Bursa	Cephe	Dersim	Dörtgöl (Hatay)	Diğirbakır	Edirne	Elazığ	İskenderun (Hatay)	İstanbul	İzmir	Kars	Konya	Maraş	Mersin	"Mudanya (Bursa)"	Pazaneik (Maraş)	Samsun	Tarsus (Mersin)	Trabzon	Toplam	
1918					1					1	1			75	24							1		4	107	
1919	13				1					1				58	13			1	1					1	89	
1920	6		1					1	1					28	4	1						1			43	
1921	1				1		4				2			23	2					1			1		35	
1922	1					1	2							24	3										31	
1923												1		14	1										16	
1924													2	15											17	
1925													1	12							1				14	
1926			2											11	2										15	
1927														10											10	
1928														6											6	
1929		2												5			1								8	
1930														5										1	6	
1931			1											14											15	
1932														12											12	
1933														11											11	
1934			2											11											13	
1935														11											11	
1936			1											11											12	
1937														4											4	
1938														6											6	
1939				1										3	1										5	
1940														3											3	
1941														1											1	
1942														1											1	
1943														5											5	
1944														4											4	
1945														3											3	
Toplam	21	2	7	1	3	1	6	1	1	2	3	1	3	386	50	1	1	1	1	1	1	1	2	2	5	503

1918'de yayın hayatında olan 107 süreli yayından 61'i 1918'den önce yayın hayatına giren ve 1918'de hâlâ yayında olan, 46'sı ilk kez 1918'de yayın hayatına giren süreli yayınlardır. Tablo 2'de görüldüğü gibi Adana ve İzmir yabancı dillerdeki basın, İstanbul'dan sonraki önemli iki merkeziyken, bu konumlarını 1922'den itibaren tamamen kaybetmişlerdir. İstanbul yabancı dillerdeki basının tek merkezi haline gelmiş olmasına rağmen bu yayınların sayısı çok azalmıştır. 1918-1922 arasında çıkan süreli yayınların yerleşim yerlerine göre dağılımında da dramatik bir düşüş gözlenmektedir. Aşağıda yabancı dillerde çıkmış süreli yayınlar alfabetik sıraya göre verilecek, içlerinden bazıları hakkında da kısa bilgiler sunulacaktır.

2.1. Almanca

Almanca yayınlanmış 6 süreli vardır (Die Sprache, Filmbeitrag (Cinepost), Sprechen sie Deutsch, Türkische Rundschau, Türkische Post, Der Nache Osten). Bunlardan Türkische Post gazetesi 1 Mayıs 1926'da yayın hayatına başlamış, adı 1931'de Der Nache Osten olarak değiştirilmiş ve yayın hayatına on beş günlük dergi olarak devam etmiştir. 1937'de kapanan derginin sahibi ve neşriyat müdürü A. Muzaffer Toydemir'dir.

2.2. Arapça

Arapça 3 süreli yayından (Ahd-i Cedit, El-Adl, Sada-yı İslam) biri olan El-Adl 1908'de İstanbul'da yayın hayatına başlamış, kesintilerle de olsa 1923'e kadar 844 sayı yayınlanmıştır. Gazetenin imtiyaz sahibi Mehmet Safa Bey'dir.

2.3. Arnavutça

Arnavutça 3 süreli yayından (E Verteta, Paqja, Şiresa) biri olan Paqja 1923-1924 yılları arasında yayınlanmış kısa ömürlü bir gazetedir.

2.4. Çerkesce

İncelediğimiz dönemde Çerkesce 1 yayın çıkmıştır. Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti yayın organı Diyane, 10 Mart 1920'de yayın hayatına başlamış, bu sayı Diyane'nin ilk ve tek sayısı olarak kalmıştır. Derginin neşriyat müdürü Seza Poh, başyazarı Hayriye Melek Hunç'tur.

2.5. Ermenice

İncelediğimiz dönemde 181 Ermenice/Ermeni harfli Türkçe süreli yayın çıkmıştır. Aşağıdaki tabloda bu süreli yayınların yayınlandıkları yere ve yıla göre dağılımı görülmektedir. Ermenice süreli yayınlar 1918-1925 yılları arasında 10 yerleşim yerine dağılmışken, 1925'ten sonra İstanbul tek merkez haline gelmiştir.

Tablo 3: 1918-1945 arasında yayınlanmış olan yabancı dillerde süreli yayınlar ve sayıları
Kaynak: Süreli Yayınlar Envanteri

	Adana	Antep	Dersim	Hatay	İstanbul	İzmir	Kars	Maraş	Tarsus	Trabzon	Toplam
1918		1			24	1				1	27
1919	11	1			32	6				1	51
1920	6		1	1	8	4	1				21
1921	1	1			9	1			1		13
1922	1				9						10
1923											
1924					4						4
1925					2			1			3
1926					6						6
1927					2						2
1928					4						4
1929											
1930					3						3
1931					5						5
1932					6						6
1933					4						4
1934					1						1
1935					6						6
1935					6						6
1936					4						4
1937					1						1
1938					3						3
1939					1						1
1940					2						2
1941					1						1
1943					1						1
1944					1						1
1945					1						1
Toplam	19	3	1	1	140	12	1	1	1	2	181

Ermenice süreli yayınlardan uzun ömürlü ve alanında önemli olanlarından bazılarından aşağıda bahsedilmiştir.

2.5.1. Aravut

Saçıcı Hınçakistlerin Ramgavar Azadyan Partisi'nin yayın organı olan Aravut

1909-1924 arasında yayınlanmıştır. Önce haftalık sonra günlük yayınlanan gazetenin neşriyat müdürleri Z. Papazyan, M. Sankagçıyan ve Misak Suryan; editörü Yenovk Armen'dir.

2.5.2. Azadamard

Azadamard'ın iki yayın dönemi vardır; 1908-1914 ve 1918-1921. Günlük olarak yayınlanmış olan gazetenin imtiyaz sahibi H. Tiryakyan, yazı işleri müdürleri Rupen Zartaryan, Hagop Coloyna (Siruni), ikinci dönemde editörü Keğam Parseğyan'dır.

2.5.3. Badger

"Haftalık mizah, sanat ve beden eğitimi gazetesi" Badger 1927'de çıkmış ve kısa süre sonra kapanmıştır. Gazetenin ikinci yayın dönemi 1938-1945 arasındadır. Yayıncıları G. Madteosya, T. Bedrosyan; imtiyaz sahibi Yermok Kuyumcuyan; sorumlu müdürü Ovadis Efendi, Nubar Khaçaduryan ve editörü Jirayr Varjabedyan'dır.

2.5.4. Gavroş

Gavroş haftalık bir mizahi siyasi gazete olarak İstanbul'da 1937'deyayınlandı. Kesintilerle de olsa 1972'ye kadar yayın hayatında kalmayı başardı. İmtiyaz sahibi Aşod Keçyan; neşriyat müdürleri Garabed Magar, Onnik Artun, Aşod Keçyan; editörleri Yervant Tolayan, Aşod Keçyan ve yazı işleri müdürleri K. Torosyan, K. Hampigyan'dır (Raul Ponşon).

2.5.5. Jamanak

18 Ekim 1908'de çıkan günlük siyasi gazete Jamanak bugün de yayın hayatına devam etmektedir. Kurucuları Misak ve Sarkis Koçunyan Biraderler; sahibi Misak Koçunyan, Yenovk Armen, Araksi Koçunyan; neşriyat müdürleri Nubar Tozan, Misak Koçunyan, Boğos Verjebetyan, Mardiros Koçunyan, Melik Koçunyan, Simon Çömlekçıyan, Baruyr Keçyan, Ara Koç, Parseğ Tuğlacıyan, Sören Şamlıyan; idare müdürleri Sarkis Koçunyan, Araksi Koçunyan ve Ardaşes Kalpağçıyan'dır.

2.5.6. Marmara

Haftalık siyasi gazete Marmara 31 Ağustos 1940'da İstanbul'da yayın hayatına başlamıştır. Bugün de yayınına devam eden gazetenin adı Nor Marmara olarak değişmiştir. İmtiyaz sahipleri Sören Şamlıyan, Bedros Zobyanyan, Robert Haddeler; editörleri Sören Şamlıyan, Bedros Zobyanyan; yayın müdürü R. Haddecıyan ve yönetici editörleri Seta Şamlıyan, Edvard Simkeşyan, Garbis Muradyan ve R. Haddecıyan'dır.

2.6. Farsça

Azerbaidjan (1918) ve Lisanü'l Gayb (1919) İstanbul'da Farsça dilinde yayınlanmış kısa ömürlü dergilerdir.

2.7. Fransızca

Fransızca 152 süreli yayın vardır. Aşağıdaki tabloda bunların süreli yayınlandıkları yere ve yıla göre dağılımı görülmektedir.

Tablo 4: Fransızca süreli yayınların yayınlandıkları yere ve yıla göre dağılımı

Kaynak: Süreli Yayınlar Envanteri

	Adana	Ankara	Edirne	İskenderun (Hatay)	İstanbul	İzmir	Konya	Mersin	Toplam
1918					27	6			33
1919	2				14	2		1	19
1920		1			10				11
1921			1		11				12
1922					7				7
1923					8				8
1924				2	6				8
1925				1	4				5
1926		2			1	2			5
1927					7				7
1928					1		1		2
1929									
1930					1				1
1931		1			1				2
1932					2				2
1933					4				4
1934		2			4				6
1935					3				3
1936		1			5				6
1937					2				2
1938					2				2
1939					1	1			2
1940					1				1
1941									
1942					1				1
1943					2				2
1944					1				1
1945									
Toplam	2	7	1	3	126	11	1	1	152

Fransızca süreli yayınlardan uzun ömürlü olanlardan bazıları hakkında kısaca bilgi verilecektir.

2.7.1. Gazette Medicale d'Orient

Cemiyet-i Tıbbiye-i Şâhâne yaygın organ olan Gazzette Medicale d'Orient azınlıklar tarafından çıkarılmış en uzun süreli tıp dergisidir. 1856'da yaygın hayatına başlayan dergi 1925'te kapanmıştır. Toplam 70 cilt yayınlanmıştır.

2.7.2. Stamboul /İstanbul

1875'de çıkan Stamboul bir süre sonra kapandı. Günlük siyasi bir gazete olarak 10 Aralık 1918'de tekrar yayınlanmaya başladı, uzun bir yaygın hayatı olan Stamboul 4 Haziran 1964'te kapandı. 2 Ocak 1924'ten itibaren adına "İstanbul"eklendi, 11 Ekim 1934'te adı sadece "İstanbul" oldu. Gazetenin kurucuları John Laffan Hanly, Henry Hanly ve Chester; imtiyaz sahipleri Pierre Legoff, Camille, Benoit, C. Compte-Calix; direktörleri Regis Delbeuf, Pierre Legoff, R. Guyon, Sabatier, René Houille ve J. Le Moyne'dir.

2.7.3. Annuaire Oriental

1891'de yaygın hayatına başlayan Annuaire Oriental'ın adı 1931'de Şark Ticaret Yıllığı olarak değişmiştir. 1921-1930 tarihleri arasında The Annuaire Oriental & Printing Company Limited, 1931-1945 tarihleri arasında da M.G. Neşriyat Yurdu tarafından yayınlanmıştır. Kurucusu Raphael César Cervati; direktörleri R. Cervati, John Alfred Rizzo ve Ahmet Cevdet Erdem'dir.

2.8. Ladino (Yahudi İspanyolcası) ve İbranice

İncelediğimiz dönemde İbranice ve Ladino 19 süreli yaygın çıkmıştır. Aşağıdaki tabloda bu süreli yaygınların yayımlandıkları yere ve yıla göre dağılımı görülmektedir.

Aşağıda İbranice ve Ladino süreli yaygınlarından uzun ömürlü ve alanlarında önemli olanlarından kısaca söz edilmiştir.

2.8.1. El Cuqueton

Haftalık mizah dergisi El Cuqueton 21 Nisan 1909'da İstanbul'da yaygın hayatına başlamış, kesintilerle dolu yaygın hayatı 29 Mayıs 1931'de sona ermiştir. İmtiyaz sahibi ve editörü Elia R. Karmona/Carmona; yayıncısı Abraham Bahar David; yöneticisi Arditi ve Kastro Efendilerdir.

2.8.2. El Telegrafo

Haftalık siyasi gazete El Telegrafo 1878-1931 yılları arasında İstanbul'da yayınlanmıştır. Yayıncıları Marko Mayorkas, Isaac Y. Gabai (Gabay), Mois Dalmediko; imtiyaz sahipleri David Fresko, İsak Gabay, Avram Galante, Albert Şaul, Moiz Dalmediko, Behar Habib ve Albert Kohen'dir.

Tablo 5: İbranice ve Ladino süreli yayınların yayınlandıkları yere ve yıla göre dağılımı

Kaynak: Süreli Yayınlar Envanteri

	Edirne	İstanbul	İzmir	Toplam
1918	1	5	3	9
1919			1	1
1920				
1921	1		1	2
1922		1		1
1923		1	1	2
1924				
1925				
1926				
1927				
1928				
1929				
1930				
1931		3		3
1932				
1933				
1934				
1935				
1936				
1937				
1938				
1939		1		1
1940				
1941				
1942				
1943				
1944				
1945				
Toplam	2	11	6	19

2.8.3. El Tiempo

El Tiempo, 1872-1930 yılları arasında 58 yıl boyunca İstanbul'da haftada üç ke ve günlük olarak yayınlanmış siyasi bir gazetedir. İmtiyaz sahipleri İsak Hayim Karmon, David Fresko; neşriyat müdürleri David Fresko, Merkado Fresko, Jak Şaki, Sami Alkabet, Moise Dalmediko'dur.

2.8.4. Hamenora

Benei Berit Locası tarafından 1923-1938 yılları arasında İstanbul'da 16 yıl boyunca yayınlanmış aylık/üç aylık siyasi dergidir. İmtiyaz sahipleri Dr. David Marküs, Dr. Jozef Niego; neşriyat müdürleri Dr. David Markus, Aron Elhalel, Dr. Yakim Behar'dır.

Tablo 6: İngilizce süreli yayınların yayınlandıkları yere ve yıla göre dağılımı

Kaynak: Süreli Yayınlar Envanteri

	İstanbul	İzmir	Tarsus (Mersin)	Toplam
1918	8	1		9
1919	3			3
1920	4			4
1921	1			1
1922	2			2
1923				
1924	1			1
1925				
1926	1			1
1927				
1928	1			1
1929	1			1
1930			1	2
1931	1			1
1932				
1933	1			1
1934	2			1
1935				
1936				
1937				
1938				
1939				
1940				
1941				
1942				
1943	1			1
1944	1			1
1945	1			1
Toplam	29	1	1	31

2.8.5. La Boz de Türkiye

“İlmi, edebi, on beş günde bir çıkar” alt başlığıyla 1939-1949 yılları arasında İstanbul’da çıkmış bir dergidir. İmtiyaz sahibi Albert Kohen (Erkösem); şef redaktör Dr. Abdülvehap Berkem; redaktörleri A. Galante, M. Şalom’dur.

2.9. İngilizce

İncelediğimiz dönemde 31 İngilizce süreli yayın çıkmıştır. Tablo 6’da yayınlandıkları yere ve yıla göre İngilizce süreli yayınların dağılımı görülmektedir.

Aşağıda İngilizce süreli yayınlardan uzun ömürlü olmuş 3’ü hakkında kısaca bilgi verilecektir.

2.9.1. Monthly Trade Journal

1886 yılında yayın hayatına başlamış, düzensiz aralıklarla yayınlanmış olsa da 1974 yılına kadar devam etmiş bir dergidir.

2.9.2. The Orient News

İngiliz Yüksek Komiserliği tarafından 1919 yılında yayın hayatına başlayan gazete 1 Ocak 1925 yılında kapanmıştır. İmtiyaz sahibi J. D. Kverk, neşriyat müdürü İraklis Yuvanıs Efendi’dir.

2.9.3. The Robert College Record

1918 yılında yayın hayatına başlayan The Robert College Record dergisi daha sonra adını The Robert College Herald olarak değiştirmiştir. Yılda altı sayı çıkan dergi 1933’te kapanmıştır.

2.10. İtalyanca

İncelediğimiz dönemde İtalyanca yayınlanmış üç süreli yayından biri olan La Ressagne İtaliani 1931-1938 tarihleri arasında aylık olarak İstanbul’da yayınlanmış siyasi bir dergidir, diğerleri kısa ömürlü 2 gazetedir (Il Messaggero Degli Italiani, Santa Maria Kilisesi Mecmuası).

2.11. Kürtçe

İnceldiğimiz dönemde 7 Kürtçe süreli yayın çıkmıştır. Bunların uzun ömürlü olanlarından Amid-i Sevda 1908’de yayın hayatına girmiş, birçok defa kapanmış ve düzensiz bir yayın hayatı olmuştur. 1927’de de yayın hayatı sona ermiştir. Jin ise Ekim 1918- Ekim 1919 tarihleri arasında İstanbul’da 25 sayı çıkmış siyasi bir dergidir.

2.12. Rumca

İncelediğimiz dönemde 92 Rumca süreli yayın çıkmıştır. Bunlardan görece uzun ömürlü

olanlarından kısaca bahsedilecektir. Aşağıdaki tablo da Rumca süreli yayınların çıktıkları yere ve yıla göre dağılımını göstermektedir.

Tablo 7: Rumca süreli yayınların çıktıkları yer ve yıla göre dağılımı

Kaynak: Süreli Yayınlar Envanteri

	Bursa	Cephe	İstanbul	İzmir	Mudanya (Bursa)	Samsun	Trabzon	Toplam
1918			7	13		1	2	23
1919			6	4			1	11
1920			3			1		4
1921		4	2		1			7
1922	1	2	3	3				9
1923			3					3
1924			4					4
1925			6					6
1926			2					2
1927			1					1
1928			1					1
1929			3					3
1930			1					1
1931			1					1
1932			4					4
1933			2					2
1934			3					3
1935			1					1
1936			1					1
1937			1					1
1938			1					1
1939								
1940								
1941								
1942								
1943			1					1
1944			1					1
1945			1					1
Toplam	1	6	59	20	1	2	3	92

Aşağıda, Rumca süreli yayınlardan bazıları hakkında kısaca bilgi verilecektir.

2.12.1. Amalthia

6 Ağustos 1838'de İzmir'de yayın hayatına başlayan haftalık siyasi gazete Amalthia 28 Eylül 1922'de kapanmıştır. Kurucusu Sokrat Solomonidis; imtiyaz sahipleri Kostantin Rode, Yeorgis İperidis; neşriyat müdürleri Sokrat Solomonidis, Kostantin Rode ve Yeorgis İperidis'tir.

2.12.2. Dimokratia

2 Mart 1932 ve 3 Aralık 1936 tarihleri arasında İstanbul'da yayınlanmıştır. İmtiyaz sahibi Yorgi Pavlidis Efendi, umumi neşriyat müdürleri Perikli Dimitriyadis, Vasil Kasapakis, Yorgi Kasapakis, Dimitri Nikolayidis ve T.K. Markuizos efendilerdir.

2.12.3. Ortodoksiya

Fener Rum Patrikhanesi'nin yayın organı olan Ortodoksiya 1925 ve 10 Nisan 1964 tarihleri arasında yayınlanmıştır. Patrikhane adına neşriyat müdürü Metropolit Meletios Lukakis'tir.

2.13. Rusça

İncelediğimiz dönemde Rusça 3 süreli yayın çıkmıştır, Endikatordi Komusedi Finans Nadikasyon, İslav/Eslov, Trapezünty Novi Pot. Bunların ilk ikisi İstanbul'da sonucusu Trabzon'da çıkmış olan kısa ömürlü yayınlardır.

Sonuç

Yukarıdaki çalışma Türkiye basın hayatının sadece 27 yılını kapsamış olsa da, yabancı dilde başlayan Osmanlı basın hayatının, Mütareke ve erken Cumhuriyet dönemlerinde geçirdiği değişimi göstermesi bakımından dikkate değer. 18. yüzyıl sonunda ortaya çıkan yabancı dillerdeki basın hem içerik hem sayısal olarak gelişmiş, 1. Dünya Savaşı sonuna kadar da varlığını önemli ölçüde korumuştur. Ulus devletin oluşumu, gayri Müslimlerin nüfusunun tehcir, kısımlar, mübadele ve göç sebepleriyle azalmasıyla yabancı dillerdeki basın da giderek küçülmüş, günümüzde sembolik sayılarla varlığını sürdürmektedir.

Kaynakça

1934 *Almanak*. (1934). İstanbul: Matbuat Cemiyeti İdare Heyeti, Kanaat Kütüphanesi Yayını.
Açaoğlu, B. (1986). Türkiye Ekonomi ve İşletmecilik Türkiye Ekonomi ve İşletmecilik Süreli Yayınları Kaynakçası 1929-1985. İstanbul: Kasım.

Albayrak, H. (2010). *Dünden Bugüne Trabzon Basını*, (Cilt I). Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayını.

Albayrak, H. (2010). *Dünden Bugüne Trabzon Basını*, (Cilt II). Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayını.

Alemdar, K. (1978). *İstanbul 1875-1964*. Ankara: AİTA Yayını.

Arabacı, C., Ayhan, B., Demirsoy, A., & Aydın, H. (2009). *Konya Basın Tarihi* (2. Baskı). Konya: Palet Yayınları.

Arıkan, Z. (1988). Köylü Gazetesi ve İşgal. *Atatürk Yolu*, 1(2), 117-127.

Arıkan, Z. (1989). *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.

Arıkan, Z. (2001). *İzmir Basınından Seçmeler, 1872-1922 (I. Cilt)*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını.

Arıkan, Z. (2007). *İzmir Basını'nın Mütareke ve İşgal Günleri. İşgalden Kurtuluşa İzmir 9 Eylül 1922 – 9 Eylül 2007*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını.

Arıkan, Z. (2008). İşgal Dönemi İzmir Basını. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 5(13), 337-363.

Arslan, A. (2005). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Rum Basını*. İstanbul: Truva Yayınları.

Arslan, N., & Tekir, S. (2013). *Kars Basın Tarihi 1921-1980*. Kars: Eser Ofset ve Matbaacılık (Erzurum).

Bacqué-Grammont, J.-L. (1999). Türkiye Cumhuriyeti İlk Döneminde İmaj ve İmaj Tanıtması: La Turquie Kemaliste Dergisi Hakkında. *Atatürk 4. Uluslararası Kongresi*, 25-29 Ekim 1999.

Baimpourntidou, S. B., & Şahin, S. (2020). 1840-1962 yılları arasında İstanbul'da yayınlanan Rumca dergileri arasında Pirsos'un yeri ve önemi. *Kebikeç*, 50, 205-221.

Bayrak, M. O. (1994). *Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü (1831-1993)*. İstanbul: Küll Yayınları.

Benbaneste, N. (1998). *Örneklerle Türk Musevi Basınının Tarihi*. İstanbul: Sümül Basımevi.

Berber, E. (1997). *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922*. Ankara: Ayraç Yayınları.

Berzeg, S. E. (2021). Osmanlı Ülkesinde Kafkaslı (Çerkes) kişiler ve gruplar tarafından

çıkarılan süreli yayınlar (1864-1923). *Kebikeç*, (51), 227-254.

Beysanoğlu, Ş. (1990). *Anıtlar ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi (Cilt II)*. Ankara: Diyarbakır Belediyesi Yayını.

Coşar, Ö. S. (1964). *Milli Mücadele Basını*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayını.

Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. (1998). *Cumhuriyet Döneminde Türk Yahudi Basını ve Türk Yahudilerinin Yayınları*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş.

Duman, H. (2000). *Osmanlı - Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri 1828-1928 (Cilt I)*. Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayını.

Duman, H. (2000). *Osmanlı - Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri 1828-1928 (Cilt II)*. Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayını.

Eldem, E. (2022). Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Fransızca basını için kullanım kılavuzu. *Kebikeç*, (53), 283-296.

Emiroğlu, K. (2023). Osmanlı döneminde İngilizce süreli yayınlar. *Kebikeç*, (54-55), 65-88.

Ergül, S. T. (2021). Osmanlı dönemi süreli Kürt yayıncılığı dosyası için birkaç cümle. *Kebikeç*, (52), 191-192.

Gövs, İ. A. (Haz.). (1946). *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*. İstanbul: Yedi Gün Neşriyatı.

Groc, G., & Çağlar, İ. (1985). *La Presse Française de Turquie de 1795 a nos Jours Historie et Catalogue*. İstanbul: Editions ISIS.

Güleryüz, N. A. (2002). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Fransızca Yahudi Basını. *Kebikeç*, (53), 259-282.

Güleryüz, N. A. (2023). Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde İstanbul'da Yahudi İspanyolcası ve İbranice dillerinde Yahudi basını. *Kebikeç*, (56), 223-256.

Güleryüz, N. (2015). *Türk Yahudi Basını Tarihi*. İstanbul: Gözlem Yayınevi.

Huyugüzel, Ö. F. (Haz.). (1996). *1928'e Kadar İzmir'de Çıkmış Türkçe Kitap ve Süreli Yayınlar Kataloğu*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, No 84.

- İnuşur, N. (1992). *Türk Basın Tarihi (1919-1989)*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- İskit, S. (1943). *Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları*. Ankara: Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları.
- İstanbul Belediyesi İhsaiyat Mecmuası. (1331).
- İstanbul’un 100 Süreli Yayını. (2010). *İstanbul’un Yüzleri Serisi 12*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ.
- Kocabaşoğlu, U., & Akan, A. (2019). *Mütareke ve Milli Mücadele Basını- Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri ve “Mahşer”in 100 Atlısı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, s. xviii ve s. 585-657 (Ek1 ve Ek 2).
- Kocabaşoğlu, U. (2010). *“Hürriyet”i Beklerken, İkinci Meşrutiyet Basını*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kocabaşoğlu, U. (2014). Türkiye’de Matbuatın ‘Zuhuru’ üzerine gözlemler. İçinde. *M. Ö. Alkan (Der.), Yakın Türkiye Tarihinden Sayfalar, Sina Akşin’e Armağan* (s. 113-132). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayını.
- Kocabaşoğlu, U. (2015). Sultan Abdülmecid Döneminde Osmanlı Basını üzerine gözlemler. İçinde. *K. Kahraman & İ. Baytar (Der.), Sultan Abdülmecid ve Dönemi (1823-1861)* (s. 464-483). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını.
- Koçunyan, A. (2022). La Colombe du Massis veya Ermeni Dünyasının Habercisi. *Kebikeç*, (53), 241-258.
- Kudret, E. (2023). Türkçe İngilizce gazete ve mütareke basını örneği olarak Zuhr (Midday). *Kebikeç*, (54-55), 135-144.
- Lagarde, L. (2001). İhtilal Devrinde İstanbul’da Fransız Gazeteleri (Çev. M. Zeren). *Müteferrika*, 19 (Yaz), 224.
- Mende, L. v. (2022). Osmanlı İstanbul’unda Arapça Gazete ve Dergi: Kimin Basını? *Kebikeç*, (53), 349-362.
- Mildanoğlu, Z. (2014). *Ermenice Süreli Yayınlar 1794-2000*. İstanbul: Aras Yayıncılık.
- Nassi, G. (Ed.). (2001). *Jewish Journalism and the Printing Houses in the Ottoman Empire*

and Modern Turkey. İstanbul: The Isis Press.

Odabaşıoğlu, C. (Ed.). (1993). *Trabzon Millî Mücadele Yılları Basını 1919-1925*. Trabzon.

Oral, F. S. (1973). *Cumhuriyet Basın Tarihi, 1923-1973*. Ankara: Sanayi Nefise Matbaası.

Özön, M. N. (1997). *Namık Kemal ve İbret Gazetesi*. İstanbul.

Pişmanlık, U. (2009). *Tarsus Basın Tarihi 1908-2008 (100 Yıllık İzler)*. Tarsus: Tarsus Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları.

Siren, B. (2023). İzmir Yahudi Basımına ilişkin kısa değerlendirme. *Kebikeç*, (56), 257-268.

Siren, B. (2023). Osmanlı Yahudi Toplumunun Nabzı: Yahudi Basını Ladino ve İbranice Süreli Yayınlar. *Kebikeç*, (56), 95-104.

Somel, S. A. (2001). *Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839-1913)*. İçinde. Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sonay, A. (2022). Osmanlı Döneminde Arapça Süreli Yayınlar. *Kebikeç*, (53), 311-322.

Tanatar Baruh, L. (2022). Modernitenin Aynası: Osmanlı'da Fransızca Basın. *Kebikeç*, (53), 111-116.